

ПРЕВОДЪТ НА ХУДОЖЕСТВЕНА ПРОЗА ОТ ЗАПАДНИ И НЕСЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ ПРЕЗ 1983 Г.

ГЕОРГИ ЦАНКОВ

Някога Блез Паскал беше казал: „Едва когато завършим произведението си, намираме онова, с което трябва да го започнем.“ В началото на пътешествието си из света на преводната литература аз се чувствавам в подобно положение — ще успя ли да изразя най-важното, да поставя онези проблеми, заради които си струва да се обединяват толкова различни автори и заглавия. В навечерието на партийната конференция за качеството на преден план с особена острота излизат въпросите за идейно-художествените достойнства на подбора при представянето на преводни творби и за пълноценното използване богатствата на българския език при преводите. Все по-често се чуват гласове, които предвещават, че ще потънем в океана на преобладаващата литература: наистина днес морските бездни са отровени от какви ли не остатъчни продукти, та не е зле и ние да филтрираме своята „ловна“ територия, да отделим „заразената риба“ (ако има такава) и да преценим „тежестта на улова“.

Дълго размислях върху гледната точка, която ще определи патоса на следващите страници. Накрая си наложих маската на всеяден читател и захванах да поглъщам „вкусотиите“, които ми предлагаша над 150-те книги (от 10 издателства). Приличах повече на дегустатор, отколкото на хищен гастронот — понякога вкусът на едно „книжно ястие“ ме принуждаваше с гримаса да го отстраня, случваше се тук-таме да ме подразнят пикантните подправки, но преобладаваха случаите, когато по цели нощи оставах с все по-успокояващия ми се деликатес, а след това бързах да го отделя сред онези книги, към които неизбежно ще се връщам и по-късно. Не вярвам на критиките, които бъркат в художествения текст като в двигател на автомобил — все още се стремя към съпреживяването, към необяснимата тръпка, която те кара да тръгнеш след героите, особено когато в перспективата на техния път мъждука онзи светлик, който е тъй необходим в напрегнатия ни живот. Естествено не можеше да не се съобрази и с „техническите подробности“ — четях с молив, където бе възможно сверявах с оригиналите, разполагах с вътрешни рецензии за една част от книгите — в крайна сметка се оформи една определена представа, която ще се помъча да споделя, като държа да подчертая нейната субективност. Без съмнение ще бъда пристрастен към книгите, които обикнах, ще изразя оценки и мнения, които търпят критика, ще пропусна заглавия и преводачи (дано ми простят!) не защото искам да ги пренебрегна, а защото човешките възможности (уви!) имат предел и не бих могъл да повтора след Маларме: „Прочетох всички книги.“

Да говоря за качествения скок, който в последните години направи нашето книгоиздаване, едва ли има смисъл. Всеизвестни са фактите около попълването на „белите петна“ от картата на световните литератури, новостите при осмислянето на издателската политика и пр. Неоспорима е и ролята на СПБ за това щастливо развитие на преводното дело у нас. По-рядко обаче отчитаме ефекта от взаимовлиянията между национална и преводна литература, нямаме сериозни изследвания за богатствата, които преводачите внасят в златния езиков фонд, достатъчно познаваме реалните литературни интереси на читателите. А това са все проблеми от изключително значение за повишаване социалната ефективност на съвременната ни художествена култура.

Половината от 150-те книги, за които споменах, са се появили в издателство „Народна култура“. Този факт определя особеното положение на това издателство, към чиято продукция критериите ни са най-високи и към чийто успехи сме най-чувствителни. Четиридесетгодишната традиция на издателството определено си казва думата — оттук са минали и са оставили най-доброто от себе си толкова първомайстори на българския превод, толкова опитни редактори и издатели. Набраният опит в съчетание с дръзновението на младостта през последните години изведе „Народна култура“ към планомерно, уверено завладяване на световните литературни върхове. Все по-интересни са плановете, все по-радостни са „откритията“, предоставени на читателите. Това, разбира се, не означава, че напълно са изчезнали случайните заглавия, че веднъж завинаги е намерен идеалният модел на редакторски колектив, но без съмнение търсенията са

в правилна посока. Съществуването на едно централно издателство за преводна литература е нормално явление, характерно за почти всички социалистически страни. Големи постижения при превеждането са възможни само при обединяването на силно преводаческо ядро, при изключването на случайностите, непрофесионалните излитания, които за съжаление все още са ежедневие в практиката на някои наши издателства.

От голямо значение за още по-правилния подбор, за още по-качествения превод е стриктната специализация на останалите издателства, които предлагат преводна литература. Някои от тях, като „Партиздат“, „Хр. Г. Давов“ — Пловдив, „Г. Бакалов“ — Варна, „Народна младеж“ и др., общо взето, умело избират заглавия, но не са редки и случаите на междуетателски битки, на непрофесионално отношение към редактирането, на случайности при подбора. Без съмнение всяка преводна книга трябва да бъде необходима брънка от цялостна, идеологически и художествено издържана концепция. От огромно значение тук е откриването на правилното съотношение между представянето на различните периоди и стилове, както и вярната ориентация към наистина значимото в различните съвременни литературни явления. От по-нататъшния преглед ще стане ясно, че невинаги тези пропорции са хармонични, че често пъти робуваме на нашумели имена или пък се увеличаваме в предозирано представяне на проблеми, които не вълнуват особено българския читател.

Не по-малко важен е и въпросът за преводаческите кадри — едва ли ще издам особена тайна, ако кажа, че нашите преводачески редици стареят. Не защото няма приток на „свежа кръв“, а защото с младите невинаги се работи достатъчно ползотворно. Става дума не за усилията на СПБ и специално на Кабинета на младия преводач, чиито инициативи са повече от похвални, а за практическия издателски живот, където младите преводачи изведнаж се пускат да плуват в дълбоки води, дават им се нерешаемо кратки срокове, те пристъпват към работа с огромно самочувствие и. . . за последствията се досещате. Случайни преводачи не трябва да има — преводът е изкуство, преводачът е творец, мисля, че вече никой не се съмнява в тези аксиоми, а творецът се създава, възпитава, калява не с теоретически занимания, а в самоотвержен сблъсък с белия лист и оригиналната творба. Детска болест на някои млади и несъвсем млади преводачи са всеядността, бързането, липсата на пиетет към превеждания автор. Често ще чуете думите: „Превеждах без любов, тоя автор не ми пасна.“ Това е занаятчийско отношение, несърочно оправдание за зле свършена работа, своеобразно „малко“ предателство към националната култура и език.

Тук аз държа да посоча няколко примера за творческо кипене, за висша самоотверженост. Мой приятен дълг е да изразя благодарността и възхищението си от преводаческия подвиг на Тодор Нейков, човекът, който посвети десетки години от живота си на великия Дон Кихот, за да зазвучат неговите мъдри слова тъй, сякаш са произнесени на български език. Сега Нейков ни поднася и плода на „наситените си унамуновски години“ — най-вещия тълкувател на Сервантес, дълбокия философ-хуманист Мигел де Унамуно. Не е необходимо да коментирам тук значението на това издание, нито пък да говоря за философските прозрения на Унамуно. Но нашата културна общественост с основание очаква сериозно изследване за приноса на преводача Тодор Нейков към испанската класическа литература и към обогатяването на българското художествено слово.

Като изключителен майстор се изяви в последните години и един преводач, за когото заговорихме още когато излезе „Берлин — Александерплац“ от Алфред Дьоблин. Сега Вили Брюкнер се представя пред съда на читателите с четири преведени творби: „Роман за три гроша“ и „Емигрантски разкази“ от Бертолд Брехт, „Литовски пиана“ от Йоханес Бобровски и романа „Винтерспелт“ от Алфред Андерш. Тази внушителна продукция издава не само огромна творческа енергия, но и последователно защитен вкус към определен художествен стил, както и блестящо изпълнена преводаческа концепция. За Брюкнер българското и немското художествено слово почти не крият тайни, той умее да предаде както философската и мирогледната същност в измамно простото и ясно Брехтово слово, така и сложното взаимодействие между документ и фикция при Андерш, а също и жизнерадостната поетичност на Бобровски. В предговора си към „Литовски пиана“ Брюкнер пише: „Понякога споделяме с колеги преводачи (ко-

гато някоя книга ни поизмъчи), че сме „загубили време“. Да превеждаш Йоханес Бобровски иска много време, но — спечелено, драгоценно време.“

Именно за това „спечелено, драгоценно време“ на превода си струва да говорим, пък и да го противопоставим на другото — безвъзвратно изгубеното, отделено за ненужни на българския читател книги и за безрезултатни усилия на хора, които така и не разбират колко сложно е да запазиш цялата вселена от идеи, асоциации, багри, нюанси при опита да представиш пълноценно чуждия художествен текст на родния си език.

Мисля, че най-сериозното постижение на българската преводаческа школа през последните години са многотомниците, които представят с небивал за нашата издателска практика размах многообразието на „избраниците на духа“. Гьоте, Балзак, Стендал, Дикенс, Мелвил, Стайнбек — само тези имена са достатъчни, за да докажат, при успех на начинанията, висотата, до която е достигнала нашата преводаческа школа. Работата с многотомниците е повече от трудна — от съставителите, от редакторите, от авторите на предговорите и бележите и най-вече от преводачите се изисква максимално творческо напрежение. За съжаление този пионерски труд, този огромен влог в родната култура все още остава почти без внимание от специализирания литературен печат, все още никой не дръзва да направи по-цялостна оценка. По щастливо съвпадение и френската общественост през миналата година получи ново издание на прочутия недовършен Стендалов роман „Люсиен Льовен“. За френската критика преиздаването на книгата се превърна в централно събитие, в повод да се потърсят скритите внушения на този изключително актуален политически роман, където страстната ангажираност на творца срещу реакционната буржоазия, срещу машинаците с властта и политическите авантюри на управляващата върхушка гърмят наистина като „пистолетен изстрел в бална зала“. Българският читател за първи път ще може да се докосне до този гениален роман, при това преведен с много усет за стиловите особености на Анри Бейл от Георги Панов, но критиката сякаш не забелязва каква творба сме получили в подкрепа на справедливата борба на нашето общество, сякаш не открива актуалните политически внушения, сякаш завинаги е наредила Стендал сред „мъртвите класици“. Не се правят опити да се осмислят по новому и художествените послания на Балзак, да се отдаде дължимото на съставителите и редакторите на този многотомник, в който не само че творецът е представен с най-значителните му (повечето от тях досега непреведени на български език) творби, но е постигнато и така рядко срещаното при подобни издания езиково и стилово единство. Чудесният превод на „Онорин“ от Силвия Вагенщайн, на „Музей за антики“ от Атанас Сугарев са литературни факти, които заслужават по-широк отзвук. В редакторския колектив без съмнение голямата заслуга трябва да отдадем на опита и професионалните качества на Пенка Проикова и Ерма Гечева. Представително е и тритомното издание на Джон Стайнбек, и тук заслугата на редакторите Кръстан Дянков и Людмила Евтимова е несъмнена. За преводите на Вили Брюкнер вече стана дума, на същото високо ниво е и всичко останало. В първите два тома от четиритомното издание на Б. Брехт и редакторите начело с Недялка Попова не по-малко заслужават нашата благодарност.

Повече проблеми възникват около петтомното представяне на Хърман Мелвил, осъществено от издателство „Г. Бакалов“ — Варна. Че Мелвил отдавна трябваше да бъде представен по достойнство пред българските читатели, две мнения няма, но остава отворен въпросът, дали това издание зацъпява достойно престижа на многотомните издания. И тук първата спънка идва от профила на издателството — то е специализирано за книги с морска тематика, затова ни дава представа за една действително важна, но не единствена насока в творчеството на Мелвил. Така се преиздава „Тайпи“ в неособено привлекателен нов превод, вместо да прочетем за първи път на български „Редбъри“, „Лунатикът Пиер“, „Шарлатанин“ и др. прочути, но не известни нам творби от Мелвил. В доклада си на миналогодишния преглед Спас Николов говори за безнадолго остарял превод на „Моби Дик“, за непостигнатата в него философска дълбочина на романа, при това имаме вече няколко издания на този превод — беше ли необходимо да се възпроизвежда той и в многотомника? В същност засега новата, значителна творба е големият философски роман „Марди“, книга, която направо смаява с могъщо художествено въображение, с мъдра ирония и философско проникновение. Но към изданието на Мелвил няма предговор, така че читателят остава неподготвен за доста неочакваната среща с толкова слож-

на книга като „Марди“, недостатъчни са и обяснителните бележки, романът просто предизвиква към умно критическо въведение, което да го отдели от познатите ни „Тайпи“ и „Ому“, да ни разкрие ключа към пълноценното му възприемане. Преводът на „Марди“ е успех за преводачката Теодора Давидова, но тя без съмнение е имала нужда от по-сериозна стилова редакторска намеса, от повече време за работа. Тогава в текста не бихме срещали изрази като „китоловците, които едва ли има място, което да не са посетили“, или „в интерес на истината в живота ми като моряк“ или „аз се отправих на двучасовото си дежурство на върха на високата мачта“ (и по-нататък — „полюшвайки се на върха на високата мачта“), бихме разбрали какви са тези стихове „на Чернооката Сузана“ (може би — „за“), бихме избягнали досадните повтарящи се по три-четири пъти предлози, местоимения, бихме се освободили от някои буквализми. Отклоненията от граматическия норматив, от лексикалната изрядност, предозирането на аналитичните речеве обрати, неестествената пряка реч и прекаляването с буквализмите се срещат в доста преводи и могат да бъдат определени като **о б щ и г р е ш к и**, които биха се избягнали при по-прецизна редакторска работа.

Пример за съвършено редакторство, представяне и подбор е поредицата „Хермес“ на издателство „Народна култура“. Най-претенциозното око на специалист може да прояви само някои дребни несъгласия с отделни пасажи в превода на „Избрани писма“ от Цицерон (преводач — Недялка Георгиева), но „Писмата“ на Юлиан (превод — Владимир Атанасов) и „Тайната история“ от Прокопий (превод — Иван Генов) са истински образци на съвършенство при общуването с класическата култура. Завоевание за изд. „Наука и изкуство“ пък са „Избраните речи“ на Цицерон (преведени от Владимир Атанасов, Димитър Бояджиев, Недялка Георгиева, Лили Йорданова). В тези преводи се чувствуват сериозните традиции на българското класическо образование, както и близостта на нашата древна култура до скритите в класическото слово богатства.

Въобще сериозни са завоеванията в овладяването, представянето, осмислянето на световното литературно наследство. Но се забелязва и интересно разместване на пластовете — в последните години все по-сериозно настъпва количествено и качествено превъзходство на преводачите от немски език, които като че ли най-цялостно и най-задълбочено работят върху претворяването на немскоезичната класика на български език. Без да се замисля, човек веднага може да изреди имената на десетина първомайстори на съвременния ни превод от немски, по-трудно е да направим същото с преводачите от френски и английски (говоря тук за трите западни езика, от които най-много се превежда, но в последната група спокойно могат да се поставят и испанистите). Предстоят например важни планове за запознаване на българския читател с френската романтична класика, а преводачи не достигат. Нека не затваряме очи за тази заслужаваща внимание тревога.

А сега да се върнем към **к л а с и к а т а**. В края на годината излезе от печат един изящен оформен от Светлана Йосифова том, който ни представя „Хайнрих фон Офтердинген“ от великия немски романтик Новалис. Истинско удоволствие беше за мен тази нова среща с преводаческото изкуство на Любомир Илиев, който с еднаква вещина превежда тежкото, бремно от идеи и асоциации изречение на Брех и изящната поетична фраза на Новалис. За настроение ще цитирам няколко изречения от този блестящ превод, който звучи и като апотеоз на българското словесно богатство: „Такива са поетите, чудатите хора на порива, които сегиз-тогиз минават през домовете ни и навсякъде обновяват старото, почетно служене на човечеството и на неговите първи богове, на звездите на пролетта, на любовта, на щастието, на плодородието, на здравето и на веселието: те, които още тук са изпълнени с небесния покой и не обръщат внимание на безумните страсти, вдъхват само уханието на земните плодове, без да вкусват от тях и след това да бъдат завинаги обвързани с подземния свят. Те са волни гости, които стъпват безшумно на златните си нозе, а присъствието им неволно окриля всички.“

Английската класика е представена в годишната продукция с един том от Даниел Дефо, в който влизат романите „Дневник на чумавата година“ (за първи път на български) и „Мол Фландърс“ (преиздание). Сериозно постижение на преводачите Боян и Васил Атанасови е не само стилистичното единство на тома, но и лексикалното богатство при речевата характеристика на героите, като създадената чрез словото социална картина на епохата е майсторски претво-

рена в превода чрез верен лексикален подбор. Значителна творба е и историческият роман на викторианеца Ричард Блэкмор „Лорна Дун“, представен в поредицата „Избрани книги за деца и юноши“ от издателство „Отечество“ в добрия превод на Правда Митева. Читателите са благодарни и за новата среща с класика на английската криминална загадка Уилки Колинз, който е представен с вещина и артистизъм от преводачката Мариана Шипковенска с най-добрия си роман „Жената в бяло“. Издателство „Отечество“ ни среща и с двама класици отвъд океана: Натаниъл Хоторн — „Голямото каменно лице“ (превод Весела Кацарова) и Уошингтън Ървинг — „Къщата с призраците“ (превод Мария Райчева, Диди Бурилкова, Правда Митева). Съставителството на последната книга малко ме смущава, защото бих предпочел да видя не части от „Алхамбра“, а целия сборник на Ървинг, но разбирам необходимостта и от съобразяване с юношеската аудитория. Смущават ме и някои неразбории при транскрипцията: защо Ървинг става Уошингтън, а пък президентът и градът си останаха Вашингтон. Или защо Джек Лондон си е Джек, а героят му Опънхаймер от „Скитник между звездите“ (превод Сидер Флорин) става Джейк. Въобще при транскрипцията на имената от всички езици продължава да царят хаос дотам, че например в сборника на издателство „Отечество“ „Унгарски фантастични разкази“ един и същи герой в два разказа от един и същи автор, преведени от един и същи преводач — Христо Боевски — се казва ту Сокак, ту Сакак. И на автора на въпросните разкази не е провървяло повече, защото в предговора името му е Кемейн, а в съдържанието — Кемени. Но това — между другото.

Библиотека „Световна класика“ („Народна култура“) ни представя „Избрани творби“ от Дьони Дидро. Донка Меламед е превела „Племеникът на Рамо“, „Жак Фаталиста и неговият господар“ и „Монахинята“. Аз сравних внимателно превода на „Жак Фаталиста“ с оригинала и установих безупречно познаване на френския език, граматически и стилистически правилен строеж на българската фраза, но в превода не се чувства усет към точната, характерно обогатена дума, към онази почти фокусническа игра със словото, която прави Дидро велик сатирик. Разбира се, за да се обоснова, трябва да посоча много примери. Тук ще се огранича само с няколко: още в първите редове изненадва необоснованата смяна на глаголно време: „Жак започна да разказва. Било следобед, въздухът бил тежък, господарят заспал и т. н.“ При смяната на глаголното време читателят остава с чувството, че му предават разказа на Жак. В текста няма нищо подобно. Пасажът гласи: „Жак започна да разказва. Беше следобед, въздухът тежеше, господарят заспа и т. н.“, за да се стигне до неочакваната намеса на автора, която е предадена от преводачката така: „Виждале, читателю, че съм на верен път и само от мен зависи дали ще ви накарам да чакате една година, две години, три години, за да чуете разказа за любовните приключения на Жак.“ Несъмнено тежестта уморява, а текстът на Дидро трябва да се чете леко, игриво: „Виждале, читателю, че както съм тръгнал, само от мен зависи дали ще чакаш годинка, две или три разказа за любовните истории на Жак.“

Странни за речника на Жак са фрази като „господарю, не сте викинали достатъчно добре“ или „струва ми се, че сте си поставили за цел да ме объркате“ и пр. Жак говори много по-просто, неговият и езикът на господаря му са от различни речеви пластове, а това не се е съхранило в превода: често пъти слугата изкуствено пародира усложнения слог на господаря си, което винаги допълнителен комизъм в повествованието — в българския превод този пласт на творбата е изчезнал и героите са почти идентични в речевата им характеристика.

Три издателства проявиха през годината интерес към разказите на Ги дьо Мопасан. В издателство „Отечество“ се появи „Пътешествието на „Орла“, в издателството на БЗНС — „Нормандска шега“, а в „Профиздат“ — сборникът „Обикновена драма“. Специално внимание заслужава третата книга, защото единствено тя включва неиздавани досега на български език разкази на Мопасан (някои от тях — впоследствие се появиха за първи път и на руски език в кн. 2 от 1984 г. на „Иностранная литература“). Съставител, автор на предговора и хронологията за живота и творчеството на писателя е младият преводач от френски и редактор в издателство „Профиздат“ Красмир Мирчев, а в тома ще открием обнадеждаващи постижения на млади преводачи като Ада Григорова, Албена Стамболова, Мая Александрова и др.

Класически произведения от други езици не можах да открия (с изключение на сензационния роман „Черните диаманти“ от Мор Йокай, представен ни от „Профиздат“ в лошия пре-

вод на Борис Ников) и преди да премина към модерната класика искам да изразя тревогата си за несъразмерния дял на толкова необходимите ни, преборили се с патината на времето, творби в издателските планове. Разбирам желанието да се даде актуална информация, да се представят книги, които носят съвременен дъх, но струва ми се, че сега, когато нашумялата ретромода властва в ред области на изкуството, тя се е настанила и в издателствата. Няма нищо лошо в този интерес към „зората“ на модерното изкуство, но той понякога изважда на бял свят и явления, които едва ли заслужават чак толкова внимание. Един от любимите автори на нашите книгоиздатели е Ерик Мария Ремарк. Издателството на ОФ се е зало да представи отново едва ли не всичките му романи, а „Хр. Г. Данов“ ни предложи в неособено качествен превод и последния незавършен роман „Сенки в рая“. Писах във в. „Стершел“ за тази книга не защото тя е кой знае какъв гаф на книгоиздаването, а защото е симптоматичен случай за робуване на познати, с доказан търговски успех имена. Ето пример за любовен диалог между главните герои:

„— Искам те! — изрекох сподавено аз. — Искам теб и само теб, искам те повече от всичко, искам да проникна в теб, да се слея с теб!

— Тогава ме вземи! — изсъска тя, без да затваря очи. — Вземи ме и ме смачкай, накъсай ме на парчета, да, да, по-дълбоко в мен, да, разпни ме, влез в мен, ела, аз те посрещам, ела, ела. Какво ромони там? Не е ли извор? Ушите ми са изпълнени с неговия роман. . . . Аз идвам, аз се разкъсвам. . . . Дъжд, дъжд. . . . Той ромони, ромони, ромони. . . .“ Подобни словоизлияния, които имитират психологическа дълбочина, ще срещнем почти на всяка страница. Не виждам особена полза и от запознанството ни с англичанина Лесли Поулс Хартли, по чийто среден роман „Посредникът“ Джоузеф Лоузи беше направил чудесен филм. Тая връзка с киното и телевизията е характерна за нашите издатели. Появи се някоя серия и веднага — хоп! — да се превежда книгата. Сигурно вече някой работи над „Кметът от Кастърбридж“, макар че ако действително трябва да говорим за някой зле представен предвестник на модерната литература, той ще е Томас Харди. Сега имаме и най-добрия му според мен роман „Далече от безумната тълпа“ („Хр. Г. Данов“) в професионално направения превод от Красимир Желязков. Сред най-добрите издания на модерна американска и английска класика трябва да изредим великолепно представения от Красимира Тодорова майстор на „черния хумор“ Хектор Хю Мънро-Саки със сборника разкази „Квадратното яйце“, огромния роман „Души в окови“ от Съмърсет Моъм (самоотвержено преведен от Димитри Иванов), чудесно преведения антивоенен роман „Джони грабна пушката“ от Долтън Тръмбо (преводач Светлана Каролева). Отдавна чакахме среща с Вирджиния Улф и затова книжката от 195 страници „Смъртта на еднодневката“ малко ни разочарова. Вместо да получим някои от прочутите романи, вместо обещания от издателство „Народна култура“ двутомник трябваше да се задоволим само с няколко кратки разказа и с девет великолепно преведени от Жени Божилова есета, които обаче идват като десерт, изпреварил супата. По-лошо е положението с представянето на Джеймс Търбър в пловдивската поредица „Хумор на народите“, защото този път имаме претенции не само към подбора, но и преводачът Божидар Стойков се е разминал с автора. Според вътрешния рецензент на тази книга Николай Б. Попов „отнет е „цветът“ на думите, комичните контрасти са изгладени и текстът сивее“. Ще открием дори примери за несъгласуване по род: „Та аз дори съм *убеден*, че вие я харесвате — *ми* каза веднаж *мис* *Пейърд*, *другият* му *помощник*.“ На ред места е изчезнала тънката нюансировка на езика и стила, което веднага прогонва хумора. А той и без това е тъй дефицитен в издателските ни планове.

На пловдивското издателство дължим трите най-значителни книги от немскоезичната продукция в стил „ретро“. Става дума за романа „Помощникът“ от швейцареца Роберт Валзер (превод Елена Матушева-Попова), за избраната от Венцеслав Константинов и преведена от Красимира Михайлова проза на големия австрийски драматург Йодон фон Хорват „Вечният еснаф“ и за първия роман на австриеца Роберт Музил „Лутанията на възпитаника Гьорлес“, превод Надя Фурнаджиева.

За Хорват Клаус Ман е казал: „Той беше поет, а само малцина заслужават това почетно звание. . . . В поетичното му творчество, както и в характера му, по най-очарователен и оригинален начин се преплитат нежни, наивни, лирично ведри настроения с мрачни, демонични черти.“ В общи линии това определение може да бъде отнесено и към останалите двама — летописци

на агонията на Австро-Унгарската империя, те се опитват успешно да разрушат и каноните на класическата разказвателна традиция, да очертаят силуета на сложния, трагично противоречив модерен човек, на „човека без качества“, който се задушава в машината на зловещите обществени механизми. Трудно и отговорно е да се превеждат такива творци, още повече че в българската литература почти не съществуват подобни теми и настроения, но и Елена Попова, и Красимира Михайлова, и Надя Фурнаджиева успешно гледат полупризрачния, но и зловещо-реален свят. Най-трудна може би е била задачата на Надя Фурнаджиева и затова някои претенции към нея — съкращенията за улеснение на читателя на някои пасажки, внасянето на турцизми и др. — не намаляват радостта от успеха ѝ. Не без значение е и фактът, че младата преводачка е редактор на останалите две книги, че е била редактор и на един от преводите на Вили Брьокнер.

Щастливо откритие беше за мен първата среща на български език с творчеството на ливанеца Джубран Халил Джубран, наречен от Огюст Роден „Уилям Блейк на XX в.“ Представителното издание ... „И зазорява красотата“, дело на издателство „Народна култура“, е посветено на стогодишнината от рождението на твореца. Типично явление на сецесиона, Джубран далеч надхвърля тесните граници на школата, както и на регионалното мислене, а сборникът точно проследява еволюцията на творческото му съзнание — от абстрактното преклонение пред някакъв висш синтез между музиката, любовта и поезията към изстраданата социалност и демократичност. Джубран пише на арабски и на английски, затова е и преведен от двама преводачи — Мая Ценова и Спас Николов, чиито усилия щастливо се допълват, за да се докосне българският читател до изяществото и философската дълбочина в тези поетични, мъдри страници.

С ужас виждам, че вече съм написал почти двадесет страници, а купчината книги върху писалището ми е все така застрашителна. Не всичко съм отразил, колебал съм се къде да вмъкна книги, които обичам и на чието споменаване държа. Какво е например „На белия камък“ от Анатол Франс — роман, есеистичен диалог, утопична фантастика? Никак не е било лесно на преводачката Мария Георгиева сред гмежта от митологически, исторически, библиейски понятия и въпреки някои спорни решения тя, общо взето, се е справила добре. Или пък томът с „Дребосъчето“ и „Писма от моята мелница“ от Алфонс Доде — детска книга ли е той, или една реалистична, изключително човечна приказка за всички възрасти? Тази книга отново ни среща с шедрият талант на преводачката Пенка Пройкова, достатъчно е да сравним стария превод на „Писма от моята мелница“ (на Невена Розева) с това, което сега ни предлага Пройкова, за да разберам, че за първи път разказите на Доде наистина заживяват и дишат свободно на български, че за първи път нашият читател ще се докосне до тайната на безсмъртието в жизнената, сочна фраза на Доде. Има преводачи с белегистичен талант за езика — Пройкова е сред тях. С колко настроение се изпълва денят, когато прочетеш чудната история за „мулето на папата“: „Беше красиво, черно, с червеникави петънца, с яки крака, с лъскава кожа, с широка и мощна задница, с гордо вирната глава, цялото в пискюли, панделки, сребърни звънчета и фльонги; а на всичко отгоре беше хрисимо като ангелче, с кротки очи, с дълги мърдащи уши, които му придаваха вид на добро дете.“ Нямате ли чувството, че Доде сякаш е писал на български?

Прехода към света на съвременната проза ще се опитам да направя чрез един сборник с неиздавани досега у нас кратки разкази от Бертолд Брехт (съставен и редактиран от Венцеслав Константинов). „Трофеите на Лукул“ е постижение за поредищата „Факел“ на издателство „Профиздат“ — една хубава библиотека за „всички“, която през годината ни зарадва с още две сериозни книги — „Римската пролет на мисис Стоун“ (превод Красимира Абаджиева и Юлия Тошева) и „Виждаш ли още птиците“ от холандския белегист Боб ден Ойл (превод Клодин Кине и Николай Стоянов). Последната книга поразбуди духовете с някои по-откровени описания на интимни неща, но когато прочетох разказите, се убедих в художествената мотивираност на въпросните сцени. Когато са самоцел в една творба, еротиката и сексът наистина напаят сериозна вреда, но мотивирани, свързани с хуманната идея на писател, който не желае да гъделичка ниските вкусове, едва ли ще попречат за правилното възприемане на художествения текст.

По-свободният език е една от характерните особености на съвременната световна литература. И една от уловките за неопитните преводачи, които търсят стилови съответствия в някакъв измислен, нереален български жаргон — но към тази тема отново ще се върнем по-късно. В

същност ясно е, че уловки за преводача крие всяка, дори и най-безобидната наглед книга. И ако заниманията с класическа литература изискват познаване на отдалечени от нас епохи и социално-езикови системи, то съвременната литература е не по-малко „коварна“. Да не говорим, че модерната стилистика синкопира, полифонира ритъма на фразата, но стремижът на големите съвременни майстори на словото към пародиране на какви ли не стилове, към „репликиране“ на класиката, към улавяне динамичния ритъм на века превръща някои книги в истинско изпитание за онзи, който иска да интерпретира цялото богатство — смислово и синтактично, на родния си език. Да вземем например романа „Морски обреди“ от Уилям Голдинг („Г. Бакалов“ — Варна). Чудесно е, че толкова бързо получихме една от най-значимите книги на последния Нобелов лауреат. Няма съмнение, че Мариана Екимова-Мелнишка е сред добрите млади преводачки, но и рецензията на Николай Аретов в сп. „Панорама“, и вътрешната рецензия на Венко Христов сочат несъвършенствата на превода по линията на абстрахирането от пародирането на историческата поетика. За превода на едно романче от сто и деветдесет страници Мелнишка е трябвало да прерови Фийлдинг, Ричардсън, Смолет, да познава съвършено Библията и да открие всички пародийни моменти — с една дума, била ѝ е необходима не само енциклопедична култура за английския език и цивилизация, но и едва ли не богословско образование. А някои продължават да твърдят, че преводът не бил изкуство — дори да е занаят, то това е дяволски занаят, който изисква и „божията искра“ на таланта, и трудолюбието на мравката.

Сред съвременните английски творби ще отличим и романа на Маргарет Драбъл „Средна възраст“ („Народна култура“), „хроника на живота във Великобритания през 70-те години“ (по думите на Аглика Маркова, авторка на превода). И макар да не съм сред горещите почитатели на Драбъл, макар да ми е досадно от феминистичните забегки (тъй модни напоследък и у нас), не мога да не оценя по достойнство чудесния превод на Людмила Харманджиева, която без да пренася „Пикадили“ на „Раковска“, успява да намери ключ към сложната стилистика на творбата и да направи понятни (но не и да проанира) за нашия подготвен читател духовните терзания на съвременните английски интелектуалци. Допадна ми срещата с мрачния хумор на Ричард Бротиган (превод Рада Шарланджиева), макар че, честно казано, си представях издателската година и без тази книга, доста чужда на българското чувство за хумор, усмихнах се иронично на „Крамър срещу Крамър“ („Народна култура“), какво да се прави — след толкова „Оскар“ за филма приех, че като премия за целогодишното интелектуално напрежение читателите на сп. „Панорама“ могат да получат и отморяващо четиво от рода на „Любовно приключение“ от Джулиън Саймънс, беше ми интересно да се запозная с начина на мислене на Лив Улман, макар че в „Промияната“ („Народна култура“) лесно се долавят и фалшиви нотки (преводач Иглика Василева), но все пак останал с неприятното чувство, че в страни от наше внимание остават наистина значителни творби, които с години чакат своя талантлив преводач. Абсолютно несъгласен съм обаче с избора на една уж антивоенна книга, предложена ни от ДВИ. Да четеш „Червеи“ от Робърт Фланагън е истинско мъчение — садистичните сцени намирисват на самоцелни, имам чувството, че авторът се забавлява със своя зловещ сержант Магуайър. Достатъчно е да спомена имената на Норман Мейлър и Джеймс Джонс, за да припомним силната антивоенна традиция в американската литература — вместо това ни се поднася повече от съмнително четиво, в което най-нежната дума е „двойно лайно“, а в крайна сметка идейният пътнеж остава почти невидим.

Съвсем друго нещо е изданието от „Партиздат“ роман „Специалист от Сицилия“ от Норман Луис във вещия превод на Желяз Янков. Ето това е пример за занимателна художествена творба, за „политически трилър“ от най-висока класа. „Специалист от Сицилия“ разкрива не само тайните механизми на убийството на века (това на Джон Кенеди), но той изследва и психологията на два типа съвременен бандитизъм — мафията и ЦРУ взаимно обогатяват методите си и все пак „кланът на сицилианците“ е сякаш детска игра в сравнение с мощната организация, която фактически го управлява. И ето че стигнахме до „гвоздеа на сезона“, до книгата, която разбуди доста духове — гигантския „Шогун“ от Джеймс Клавел. Да си призная, очаквах неприятна среща с поредния булеварден продукт на писачи от рода на Харолд Робинс, но удивлението ми растеше с всяка прехвърлена страница. Четях сериозен исторически роман от писател-

свърхпрофесионалист, който блестящо познава проникването на прехвалената западна цивилизация в Япония. Книгата точно описва попъльзновенията на религиозни мисионери и безмилостни търговци към устоите на един самобитен свят и звучи актуално днес, когато пипалата на американската политика шарят по всички посоки на света. Клавел е не само великолепен разказвач, да си призная, от него научих за Япония повече, отколкото от която и да било друга книга (пък даже запаметих и няколко японски думи). Не споделям опасенията на някои наши японисти, че представата за Япония се вулгаризира, елементаризира — Клавел пише с възхищение за изконните добродетели на японския народ, като не забравя да освети и огромните класови различия в онзи далечен исторически период. В крайна сметка аз не се боя, че българският млад читател държи в ръцете си тази книга — тя няма да го научи на нищо лошо — много повече вреди от години му нанася псевдоисторическата поредица „Прокълнатите крале“ от Морис Дрюон, която дори не се превежда особено добре. Случаят с „Шогу“ е съвсем друг — Жечка Георгиева е пристъпила към работата с необходимата отговорност, тя безупречно се е справила с десетките трудни за разчитане исторически и географски реалии, така че имах чувството, сякаш общувам с един интелигентен и остроумен съвременен Дюма.

Колкото и да е парадоксално, познанията ни за съвременната литература на ГДР са общо взето бегли и, както се оказа от книгите, които издателствата ни поднесоха тази година, неточни. Изумен съм (да, това е точната дума!) от новата среща с Юрий Брезан. Бях чувал нещо за сюжета на романа му „Крабат, или преобразяването на света“, но отдавах интереса към тази книга на литературната мода. Сега, когато прочетох творбата, мисля, че тя е един от духовните празници през годината. Не само защото славянската кръв на автора го прави особено близък до нас (той е представител на лужишката етническа група), но и поради могъщото му въображение, философската му дълбочина. Открих нещо общо с философската проза на Емилиан Станев и всяка страница ми поднасяше нова пластична изненада. Брезан е творец с глобално мислене, социалистически реалист от ранга на Айтматов, на Вежинов, на Ивашкевич. Удивен съм, че и тази творба мина почти незабелязано за толкова търсещата явления в съвременната социалистическа литература критика. За превода на Ана Лилова няма да говоря — той може да бъде обект за лабораторно изследване на тема „съвършено предаване на свърхсложен художествен текст“ — чуден аромат на живо слово придават думи като „дъхав струй, лотораст, линеища, закълбила“, фразата тече ту забързана, ту плавно и тържествено, сякаш се лее чудна поема в проза — поема за могъществото на народния дух. На стената на тъмницата си героят издълбава три изречения: „Всяко слово е беззвучно, ако чува само себе си. Всеки рай е ад, ако не включва и земята. Всяка явря е празна, ако не се изпълва с истина.“ Нека ги запомним.

Щефан Хермлин е другата щастлива изненада, поднесена ни от „Партиздат“. Сборникът с разкази „Вечерна светлина“ представя един свършен естет, който е посветил голяма част от творчеството си на страшния спомен за „кафявата чума“. Малцина са писали с толкова проникновение за страшните поражения, които фашизмът нанася върху човешката психика. При това за съдник е привлечена немската духовна традиция — отново сложно сплитане на стилове, отново необикновено драматично напрежение в думите, които звучат едновременно реално и символично. С необикновена сила Хермлин показва и силите, които ще се противопоставят на човеконенавистническата философия и практика, и всяко това, без следа от тезис, от правоучение, надеждата се ражда от блясъка на голямото изкуство, от уменията на твореца като никой друг да разкрие величието на комунистическата идея. Дори и специалистите да открият в преводния текст дребни неточности, младата преводачка Ана Димова е издържала блестящо своя пръв тежък изпит.

Към темата за фашизма, този път видяна от най-неочакван ъгъл, ни връща и потрисащата книга на Фаниа Фенелон „Девическият оркестър в Освиенцим“, която дължим на преводачката Ивета Милева и на издателство „Музика“. Тази книга не може да се разказва, тя трябва да се изживее, макар и мъчително, макар и кошмарите на разказа да ни преследват дълго след това. Трудно е нечие писателско съзнание да измисли подобна „история на ужаса“ и още по-трудно е да го оживи с искрени човешки чувства, с надежда. Фаниа Фенелон не иска да се съобразява със слабите ни нерви, с ежедневните ни грижи — защото „никой не е забравил и нищо не е забравно“.

Запознаването ни с диалогията „Спасеният език“ и „Факел в ухото“ от Елиас Канети, както и очакваната среща със знаменития му роман „Заслепението“, безспорно е сериозен влог в съвременната ни култура. Все още сме стъписани пред значимостта на интелектуалното послание на Канети, все още името му се обгражда и от неизбежния снобистичен унес, но вярвам, че скоро всичко ще дойде на мястото си и тогава ще се обърнем отново към образцовите преводи на Елисавета Кузманова, за да извлечем действителната хуманистична стойност на твореца, да уточним мястото му на лавицата на модерната немскоезична класика, да потърсим мостовите, които той хвърля към нашата действителност и към нашите идеи. По-трудно ми е да си представя, че някога ще изпитам възторг от такива типично немски книги като „Диханието“ от Томас Бернхард (превод Александър Андреев), „Загубата“ от Зигфрид Ленц (превод Боряна Вълчева) или „Сенчестата страна“ от Франц Инерхофер (превод Боян Вълчев), всичките издадени от издателство „Народна култура“. Още в началото направих уговорката за субективен вкус — е, добре, ето че то се прояви, според мен има нещо насилено, нехуманно дори в тази автоматизирана, отчуждена, ако щете стерилизирана проза. Може би не я разбирам, обвинете ме и в старомодност, но не знам какво повече от Кафка може да каже Бернхард. Не съм възхитен и от първата среща на нашия читател с автора на нашумели бестселъри Ханс Хелмут Кирст. И ако романът му „Фабрика за офицери“ наистина има определени качества, то едва ли същото може да се каже за „Обречен на успех“ (Издателство на ОФ), книга, която започва така: „Тя имаше задник на кон (може би по-скоро на кобила? — бел. моя, Г. Ц.). Като на расов кон — лъскав и гладък, пишно закръглен, с грациозна подвижност. И както трябва да се предположи — упояващ с остър аромат.“ Прекалено остър е този аромат за добрия вкус и прекалено в „шпрингеровски“ дух ми се струва обогрета тази критика на обществените порядки. Повече ми допада позицията на Валтер Матиас Дигелман, един от най-известните съвременни швейцарски писатели, който в романа си „Разходка по езерото“ (превод Невена Царева) достига до значителни обобщения, като използва криминална интрига от диоренма-товски тип.

Много се говори за криза в съвременната френска литература и ако съдим по книги като „Любовна мъка и още нещо“ от Франсоаз Мале-Жорис, или дори по отклонения с „Гонкур“ обемен роман „Империя на облаците“ от Франсоа Нурисие, и най-вече по „Покорното куче“ от Франсоаз Саган (и трите — издание на „Народна култура“), действително тази криза е на лице. Радвашо е, че и трите книги са преведени на добро ниво, съответно от Тодор Дънков, Нина Венова, Мария Коева и Нели Захариева. Не бих се осмелил все пак да оспорвам тяхното място в годишната преводна продукция, защото дори когато е в криза, френската литература има какво да каже. Макар да намирам първата част на „Империя на облаците“ прекалено мудна и разтеглена, съм длъжен да оценя важноста на проблемите, които се поставят, както и пластичната култура на белетриста. Пък и, ако литературата в криза може да дава творби като „Мемоарите на Адриан“ от Маргьорит Юрсенар, като „Лъжата — истина“ от Луи Арагон, като „Пелагия Каручката“ от Антонин Майе, то без съмнение тази криза е преходно явление. „Мемоарите на Адриан“ (в чудесния превод на Нели Захариева) е роман, за който може да се свика и колоквиум — толкова сложни, толкова значими са философските и естетическите проблеми, които се поставят в него. Няма съмнение, че именно писатели като Юрсенар (а не като Мале-Жорис или Саган) са по-необходими на читателите, особено когато стигнем до степенуване на явленията. Своите достойнства има и вторият том от историческата поредица на Бернар Клавел „Светлината на езерото“, преведен със същата вещина, както и първият, от Ева Бояджиева. Тук искам да обърна особено внимание и на една друга книга, която идва от „Хр. Г. Данов“. На корицата нейният автор е представен като Рублес, а вътре — като Роблес. Аз харесвам този писател и романа му „Зимна Венеция“, но за съжаление той е направо унищожен от преводача Никола Колев. Текстът гъмжи от езикови грешки, от неприятни буквализми („Марта и той“, „Карло и аз“), от направо смехотворни фрази, като „сигналът е преминал на зелено“, става дума, че светофарът е светнал зелено; научаваме, че героят има „силует . . . със светли грижливо пригладени коси, с пъстри ризи“, на места има изпуснати цели пасажии от текста и т. н. Как е възможно тази езикова небрежност (меко казано) да не е подразнила редакторката Екатерина Делева?

Но сега да оставим трите езика, които ни отнеха толкова страници, и да обърнем поглед към представянето на другите световни литератури. Време е да поговорим за испанистите. Държаме ги толкова дълго в сянка не защото не ценим постиженията им, а поради значителния им интерес към съвременното състояние на испаноезичните литератури. Вярно е, че през изтеклата година модата към латиноамериканските автори малко е позитивна, но затова пък представените имена са в повечето случаи наистина значими. В поредицата си „Извори“ изд. „Народна култура“ ни подари великолепен том с „непубликувани или публикувани само в периодичния печат стихотворения в проза, пътеписи, спомени, статии, есета, речи и др.“ от гениалния чилийски поет Пабло Неруда. Съставена от съпругата на Неруда Матилде и от големия венецуелски писател Мигел Отеро Силва, „взета в цялост, тази книга може да се разгледа като истински духовен автопортрет на Неруда“ (цитирам автора на предговора Атанас Стойков). Преводачът Стефан Савов (по думите на рецензентката Тамара Такова) е постигнал „високохудожествен изказ“, тъй че големият поет „звучи пълноценно и с цялата си сила на български език“. Неруда пише в книгата си с възхищение за своя другар и духовен съратник Володя Тейтелбойм, чиято последна творба — обемистият роман „Вътрешната война“, също фигурира в годишната продукция на издателство „Народна култура“. Това е извънредно труден за превод роман, в който присъдата на фашисткия режим в Чили идва като следствие от осъзнаването на върховните духовни постижения на прогресивната световна култура. Преводачката Тамара Такова с лекота преодолява маса трудности, проявява по думите на рецензента Венцислав Николов „разностранна интралингвистична информираност, широка обща култура“. Приятна е и новата среща не с романиста, а с разказвача Марио Бенедети. Сборникът „С носталгия и без носталгия“ (съставен и преведен хубаво от Емилия Юлзари) разширява представата ни за таланта на този уругвайски писател. Повече информация за търсенията на съвременните кубински разказвачи получаваме от десетте кубински разказа, събрани в сборника от поредицата „Панорама“ — „Късче море и прозорец“ (който дължим на Емилия Юлзари, Корнелия Дарева и Детелина Димова). Но аз лично оставих недочетен романа „Голямата къща“ от кубинския писател Хосе Солер Пуиг — съчетанието между „новия роман“ и „магическия реализъм“ довежда до пълно изличаване на традиционните романни връзки, тъй и не можах да разбера кой какъв е и за какво се бори — може би отново грешката си е моя, но мисля, че не съм длъжен да ръкопляскам на всеки криворазбран авангардизъм.

Хубаво е, че нашите издатели са се сетили за нашумелия преди години испанец Луис Мартин-Сантос, испанския „Камо“. Неговият роман „Време на мълчание“, писан през 1964 г. малко преди неочакваната смърт на автора, е несамо опит да се пренесе екзистенциалистката философия в испанска обстановка, а преди всичко психологическа дисекция на една гнила действителност. Неслучайно франкистката цензура е обезобразила първото издание на тази книга. Лекар-психиатър по образование, Сантос пристъпва към героите си като към пациенти, опитва се да открие подсъзнателните им реакции, но успява да свърже всичко това с актуални и значими социални изводи. И предговорът, и най-вече преводът на Валентина Рафаилова заслужават суперлативна оценка.

Годината ни поднесе изведнъж три португалски творби: „Двойствен живот“ от Фернанду Намора (превод Бистра Добрианова), „Майомбе“ от Пепетела (превод Донка Ангелова) и изданието от Партиздат сборник „Незаконни деца на слънцето“, който ни представя прозаика Урбану Тавариш Родригеш. Моите предпочитания клонят към последния автор, защото при него ме респектира съчетанието на модерен изказ със сложна образност и социална значимост. Но ме подразниха някои граповини при превода на повестта „Незаконни деца на слънцето“ (преводач Румяна Генова).

Преводната продукция от италиански е скромна като количество, но значителна като качество. Хубан Стойнов ни зарадва с прекрасния си превод на три новели и глава от незавършен роман на Джузепе Томази де Лампедуза, под общото название „Лигея“, издание на „Г. Бакалов“ — Варна. И в кратките форми големият творец е на нивото на своя гениален роман „Гепардът“, истинско удоволствие е човек да следи изящната извивка на фразата му, да се наслаждава от психологическото му проникновение, от прекрасната му дарба на пейзажист. Младата преводачка Румяна Първанова дебютира с две трудни за превод творби — романа „Гра-

дината на Финци-Контини“ от Джордж Басани и сборника разкази „Бедните са луди“ от Чезаре Дзаватини. Два погледа към времето на Дуче, два своеобразни протеста срещу фашизма, но всеки от тях с неповторими художествени средства: Басани обръща поглед към преживяванията на интелектуалците, а Дзаватини ни извежда на улицата, където сякаш със скрита камера и с невероятно човешки абсурдистки хумор постига търсеното социално обобщение. Първа нова е успяла и в единия, и в другия случай, което придава висока стойност на дебюта ѝ. Аз харесвам преводача Божан Христов в постижението му при превода на романа „Дали ще види Сингапур“ от Писеро Киара (и затова в скоби ще подметна, че май се е отнесъл малко лековато към заниманията си с Емилио Салгари). Христов е сред най-добрите ни преводачи от италиански, а Киара без съмнение е творец с установена стойност в съвременния италиански литературен живот.

Находка в издателската година са и мемоарите на живия класик на ливанската литература Михаил Нуайме. Книгата „Моите седемдесет години“ е като панорама на арабския духовен и политически живот, но тя е и мъдра изповед, която скъсява разстоянията между източната и западната култура. И тук можем да поздравим един преводач с успешния му дебют — в рецензията си за превода Веселина Райжекова пише: „Преводачът Славян Русчуклиев е имал предвзрително готова концепция за превода, проявил е дълбоко разбиране за сложните и многостранни философско-естетически възгледи на писателя, умело се е справил с огромния терминологичен материал от религиозен, научен и философски характер.“ Хубави думи казва рецензентката Ц. Николова и за превода от персийски език на повестта „Директорът на училището“ на Джалал Ал-е Ахмед (преводач Марта Симидчиева). За съжаление съвсем отрицателна оценка трябва да дадем на тома „Арабски морски новели“ — превод на Катя Ахмад. От преведените 16 разказа 8 изобщо не са свързани с морето, изборът на автори е доста случаен, а преводът е недопустимо своеобразен.

Съвсем друг е случаят с трилогията „Стрелата на бога“ от големия нигерийски прозаик Чинуа Ачебе. Качествата на този роман ни карат да погледнем с повече уважение и очакване към африканските литератури, още повече че „африканският магически реализъм“ като че ли е на път да затъмни достиженията на латиноамериканския. Ако съдим по „Стрелата на бога“, тези твърдения не са лишени от основание, защото тук Африка е изчистена от екзотика, за да се навлезе с психологическа дълбочина в народната психология, да се разкрие разсместването на историческите пластове, което XX в. донесе и на този „огнен“ континент.

Младите японисти ни „запалиха“ за японската култура и литература и макар че не всяка година са възможни открития от класата на „Нечакана повест“, не можем да бъдем недоволни от представянето на творец като Джунитиро Танидаки с „Портрет на Шункин“, както и от сборника японски новели „Танцорката от Идзу“, който ни представя такива майстори на психологическия разказ като Кавабата Ясунари, Ое Кендзабуро, Кейко Такеши и др. Имената на нашите японисти станаха популярни. Цветана Кръстева, Дора Барова, Добринка Добринова, Вера Вутова, Ружица Угринова и др. с апостолска страст преодоляват десетки трудности, за да ни представят наистина най-хубавото в една все още загадъчна за нас култура. Отново е представен и добре познатият ни Абе Кобо, този път с романа „Изгорената карта“ (превод Ружица Угринова), но все ми се струва, че неговият стремеж към европеизиране на японската проза е по-скоро опит за спечелване на чуждия читател, отколкото творческо кредо. Добре е представен от Бора Беливанова и класикът на модерната китайска литература Лу Сюн в сборника „Стари истории в нова редакция“. Към превода от японски скоро ще се върнем по един трагикомичен повод, а сега да се пренесем отново в „старата, добра“ Европа, за да споменем без особен ентусиазъм, но и без лошо чувство финландския роман „Плащестата ела“ от Матти Пулккинен (преведен от Веселин Тощков). Недоумявам какво е „модерното и експерименталното“ в представения от пловдивското издателство норвежки роман „Един ден през октомври“ от Сигюр Хул (суров е и преводът на Антония Бучукова). И ако през годината на излизането му — 1931, този роман наистина е бил модерен, то просто трябва да кажем, че той не е издържал проверката на времето и баналният любовен сюжет едва ли ще трогне съвременния читател.

В представянето на съвременните литератури неслучайно оставих последна унгарската. Напоследък по цял свят се говори за сериозните постижения на унгарските прозаци, а за ця-

да една година ние получаваме само един роман — „Загадката на Прометей“ от Лайош Мечерхази (преведен чудесно от Александра Трон), който още повече увеличава любопитството ни към тази братска социалистическа литература.

Преди да преминем към темата за развлекателните четива нека отделим дължимото внимание и на три книги, които ни представят големи творци в тяхната лаборатория, дават ни представа за литературните им пристрастия и спорове. Сред тях най-високо поставям изданието от варненското издателство сборник „Мнения“ от Антонио Мачадо (превод Лъчезар Мичев). Но с удоволствие, макар и невинаги с вътрешно съгласие (може би именно това е най-интересното) цетох „Реалистите“ от Чарлз Пърси Сноу, майсторски преведена от Мариана Неделчева. Сноу умее да види първомайсторите на реалистичната проза тъй, както едва ли някой досега ги е виждал. Има своето място в литературния ни живот и книгата „За нравствеността в литературата“ от Джон Гарднър, добре преведена от Христина Кочемидова. Гарднър навярно ще помогне на нашите критици и читатели да си съставят по-точно мнение за някои преувеличени явления в съвременната американска литература, ще разруши ореола на някои превъзнесени кумири и ще ни напомни, че „истинският творец се прави на луд с цялата си душа, труд се на ръба на пропадта, но помни целта си и се придържа към нея и тя е също така силната сянка му. Той не е овладян от духове като Касандра, а страстно, неудържимо изследва света със съзнателното намерение да се завърне пак у дома си подобно на Одисей“.

Преброих десет криминални романчета, дори няма по едно за месец — сред тях правят впечатление имената на традиционните ни любимци Сименон, Едгар По, Морис Люблан, Конан Дойл, Агата Кристи. Ново е името на чудесния френски първомайстор на загадката Гастон Льору, представен с романа „Тайната на жълтата стая“ в чудесния превод на Ася Къдрева. Ново е и специалното внимание, което нашите издателства най-после отделиха на американския „черен роман“. Това стана, разбира се, благодарение на Богомил Райнов и на неговите проникателни анализи на социалната и художествената значимост на най-добрите произведения от жанра. Най-силното доказателство са романите „Алена жътва“ и „Стъкленият ключ“ от Дашийл Хамет, „Няма орхидеи за мис Бландиш“ от Джеймс Х. Чейз и най-вече „Дългото сбогуване“ от Реймънд Чандлър. За съжаление повечето от нашите преводачи все още нямат ключ към този вид роман, пък и смятат, че е лесен за превод, така че в крайна сметка читателите държат в ръцете си подобия на превод, направени от Неделчо Петров, Иван Янков и Павлина Жулева. Най-трагично е положението с „Алена жътва“ — на много места смисълът се губи, а неверните тълкувания на текста просто разрушават авторската идея. Може би преводачите, които за в бъдеще ще работят над тези автори, трябва да се консултират с Жечка Георгиева (и с нейната редакторка Л. Харманджиева), която е успяла да разкрие цялата художествена значимост на „Дългото сбогуване“, намерила е онзи еквивалент на езика, който прави от детектива Марлоу наш търсен познат. Миналата година на пловдивския преглед на художествената преводна продукция обърнах внимание на недопустимо слабия превод на „Арсен Люпен“. Какво беше изумлението ми, когато видях същата книга преиздадена с върното ѝ заглавие (в първото издание беше събрано и заглавието), но в същия безобразен превод. Тук е мястото да поставя въпроса и за дейността на един особено продуктивен преводач от немски — Веселин Радков, за когото се носят легенди. Не знам и не ме интересува дали е превел целия Карл Май, но ако превежда както досега, той просто трябва продължително да си почине. С неговия подпис излизат части от романи, които след това не продължават, но той си позволява да поднася на читателите и невъобразими предговори, от които можем да научим, че Геза фон Цифра е режисьор и писател от световна величина, или че Франк Арнау, автор на току-що появилото се булевардно романче „Акционерно дружество „Хероин“, е едва ли не по-значим криминален автор от Сименон и Агата Кристи. Прочетете литературното недоразумение на Арнау, прочетете и предговора на Радков и ще се убедите, че не преувеличавам опасенията си от дейността на този преводач.

Преди да направя кратък преглед на новите заглавия във фантастиката, ще си позволя да откреня и тук вратичката към един полукриминален случай. Елза Димитрова превежда (със съкращения) от японски романа на Сакио Комацу „Потъването на Япония“, но ето че руският преводач на същата книга е допуснал на едно място грешка и изпратил Япония на Атлантическия

океан. Нашата преводачка не се колебае да го последва. Тя въобще плътно върви след него, а когато не разбира и неговия текст — съкращава. Така един от майсторите на съвременната японска психологическа проза е едва ли не преразказан от преводача (учил една година японски във факултативен курс). Това деяние е обида за усилията на нашите японисти и аз мисля, че Димитрова дължи поне публично извинение за постъпката си. Сред останалите фантастични книги отделям за себе си сборника с разкази „Недокоснат от човешки ръце“ от Роберт Шекли (в непълния превод на Виолета Чушкова) и имам сериозни резерви към излезлите книги: от Лино Алдани — „Затъмнение 2000“, от Роберт Мерл — „Добре охранявани мъже“, от Кристофър Прист — „Машината на пространството“, от Пиер Бул — „Планетата на маймуните“. Последната беше наистина нашумяла, но преди двадесет години, а романът на Мерл е едва ли не десетото произведение от този иначе приличен писател, което излиза на български. Алдани отново ни занимава какво ще стане с човечеството след атомната катастрофа — не станаха ли много тези апокалиптични предсказания, не е ли по-добре да се мисли и пише как да не се стига дотам? Не съм ентузиасиран и от сборника „Иберийска фантастика“, макар че в него има няколко разказа, които заслужават висока оценка. Започвам да мисля, че са прави онези сурово охулени от специалистите-фантасти читатели на в. „АБВ“, които плахо проявиха съмнение за художествената стойност на фантастиката, която ни се поднася. Още повече, че за критерий в съвременната фантастика ние имаме книгите на българите Любен Дилов, Павел Вежинов, Емил Манов и др., които според мен са много висока мярка в сравнение с онова, което ни се поднася в превод.

Остава ми да кажа няколко добри думи и за книгите на Издателство „Музика“, които също имат своя читателска аудитория. „Енрико Карузо“ от Дороти Карузо (превод Вася Данова), „Животът на един творец“ от Клара Шуман, биографията на Луис Армстронг — не мисля, че тези издания могат да бъдат отречени с лека ръка. Те имат и познавателно, и възпитателно значение, особено днес, когато въпросът за обкръжаващата ни музикална среда е особено актуален.

Бюрото ми опустя, книгите заеха местата си по полиците на библиотеката, настъпва времето за нови очаквания, надежди, за изводи. Всяка година е така — виждаме успехите си, но не смеем да се усмихнем самодоволно, защото знаем и допуснатите грешки, и трудностите, с които още дълго ще се сблъскаме. Може би в навечерието на всенародното чествуване на четиридесетгодишнината от Девети септември, в навечерието на конгреса на СПБ този доклад трябва да има по-юбилеен тон. Но струва ми се, задачите, които нашето време поставя, са други — има кога и къде да произнасяме юбилейни речи, имаме и необходимото самочувствие, за да ги произнесем с убеждение, но тук, на нашия работен форум, сме длъжни критично и с мисъл за перспективата да огледаме конкретните резултати от една успешна за българския превод година. Струва ми се, че сред изводите, които сами се налагат от изнесеното, най-важни са следните: голямата част от преводната продукция през годината отговаря на високите идейно-естетически критерии, предопределени от етапа на развитие на социалистическата ни култура. Издателските грешки и недоглеждания се дължат предимно на предоверяване на нашумели имена, на робуване на определена литературна мода или на търговско-конюнктурни съображения (за радост тези случаи са най-малобройни). Във всички издателства е необходимо още по-професионално и отговорно отношение към редактирането на ръкописите, както и внимателен, прецизен подбор на преводаческите кадри. Дори и при най-добрите преводи понякога ще открием досадни буквализми или стилови граповини, които лесно биха се избягнали при по-зорка редакторска намеса. Най-важно според мен е преводачите да се възпитават в самия творчески процес, да не се допускат никакви компромиси от идеен и художествен характер по отношение на книгите, които се подписват за печат.

Издателските планове за 1984 г. отдавна вече са известни на читателите — очакваме и вече получаваме нови богатства от световната литературна съкровищница. Понякога, увлечени в четене, забравяме да погледнем към каренцето, където е изписано името на онзи скромен труженник — преводача, но той не ни се сърди, защото най-голямата награда за него е, ако не забележим мъчителния му труд и приемем чуждоземната творба като бисер на българската словесност.